

RENN4

REGIONAAL EXPERTISECENTRUM NOORD NEDERLAND
CLUSTER 4 - GEDRAG

Orthopedagogisch en orthodidactisch handelen

RENN4

Mirjam Holwerda

Inleiding

In dit handboek wordt een kader beschreven voor het orthopedagogisch en orthodidactisch klimaat. Het stuk geeft weer hoe de leer-, werk- en leefomgeving binnen de school en direct daarbuiten is vormgegeven. In de eerste plaats voor de leerlingen, maar ook voor de medewerkers van de school en de ouders.

Dit handboek is tot stand gekomen in samenwerking met het team van de Caleidoscoop in Leeuwarden. Het document kan gebruikt worden door alle andere RENN4 scholen als basis voor de uitwerking van het schoolspecifieke orthopedagogisch klimaat van deze scholen. Het advies is om een werkgroep samen te stellen die het eigen pedagogisch klimaat, met dit kader als hulpmiddel, gaat omschrijven. Het stuk kan dan functioneren als bijlage bij het schoolplan.

Binnen de school vindt het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen plaats op drie niveaus:

- individueel niveau;
- groepsniveau;
- schoolniveau.

Deze niveaus staan omschreven in de hoofdstukken één, twee en drie.

Het pedagogisch-didactisch klimaat wordt door leerlingen, medewerkers, ouders en omgeving gecreëerd en beïnvloed. Dit is een wederkerig proces. Het wordt beschreven in de hoofdstukken vier tot en met zeven.

Binnen RENN4 wordt gewerkt vanuit het CAREBAGS onderwijszorgmodel. Wil het onderwijs binnen het orthopedagogisch, orthodidactisch klimaat effectief zijn, dan moet aan twee voorwaarden zijn voldaan, namelijk de zorg voor CARE en de onderwijskundige gerichtheid op BAGS. De toets van de CARE-BAGS is op de inhoud van dit document toegepast (zie ook 'Richting en Houvast', paragraaf 4.2). Op deze wijze kan met het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen aan de vier psychologische basisbehoeften worden voldaan. Verder willen we in ons onderwijs de beschermende factoren, het adaptief onderwijs, gedragsverandering én systematisch en planmatig werken, speerpunten laten zijn.

Het in dit handboek omschreven orthopedagogisch en didactisch klimaat geeft het basisklimaat binnen de school weer. Bij een aantal leerlingen met een autisme spectrum stoornis of ODD/CD-problematiek zal dit onvoldoende zijn om aan hun specifieke onderwijsbehoefte te kunnen voldoen en zullen er aanvullingen nodig zijn. Wanneer de school in dit kader specifieke aanpassingen heeft gedaan, worden deze ook in dit document weergegeven.

Dit document is een groeidocument. De inzichten veranderen en de praktijk haalt de theorie in. De school draagt zorg voor de evaluatie en aanvulling van het document. Deze aanvullingen en ontwikkelingen kunnen bijgehouden worden in de paragraaf 'Ontwikkeling en wensen' aan het eind van elk hoofdstuk. Aan het eind van elk schooljaar vindt een evaluatie plaats. De uitkomsten hiervan worden eveneens opgenomen in de paragraaf 'Ontwikkeling en wensen', of leiden tot wijzigingen in het document. Dit kan ingevuld worden in het kader van 'De Veilige School'.

Inhoudsopgave

Inleiding

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1.
Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen
op schoolniveau

Hoofdstuk 2.
Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen
op groepsniveau

Hoofdstuk 3.
Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen op
individueel niveau

Hoofdstuk 4.
De medewerkers onderling

Hoofdstuk 5.
De medewerkers en de schoolleiding

Hoofdstuk 6.
Ouders en de school

Hoofdstuk 7.
De omgeving en de inrichting van de school

Onderliggende documenten

1. Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen op schoolniveau.

Uitgangspunten

- Er zijn vier psychologische basisvoorwaarden voor een kind om te kunnen leren (zie ook 'Richting en Houvast'):
 - Competentie: de behoefte jezelf als capabel te ervaren, in staat zijn om een gewenst resultaat te behalen en een ongewenst resultaat te vermijden.
 - Autonomie/onafhankelijkheid: het verlangen naar persoonlijke controle en zelfbeschikking, rekening houdend met de autonomie van anderen.
 - Relatie: de ervaring ergens bij te horen en het vermogen iets bij te dragen aan een relatie.
 - Engagement: de behoefte met iets zinnigs bezig te zijn.

Het onderwijs geeft aan deze vier basisbehoeften gehoor, temeer omdat bij de cluster 4 leerlingen de ontwikkeling van deze basisbehoeften verstoord is geraakt. Het is aan de school om te signaleren waar de sterke en zwakke punten van de leerling liggen en deze als uitgangspunt te gebruiken bij de begeleiding van de leerling.

Binnen RENN4 worden de BAGS gehanteerd om vorm te geven aan bovenstaande basisbehoeften. De BAGS bestaan uit:

- Beschermende factoren: de sterke kanten, de krachten van kinderen worden gebruikt als uitgangspunt.
 - Adaptief onderwijs: het onderwijs wordt zodanig gegeven dat leerlingen terugkomen op hun eigen ontwikkelingslijn binnen een onderwijszorgprofiel.
 - Binnen de RENN4 scholen wordt gedragsverandering bewerkstelligd, zowel in schoolprestaties, sociaal- emotionele en handelingsgerichte factoren en factoren gericht op de motivatie.
 - Systematisch handelen: op alle niveaus binnen de organisatie wordt systematisch gehandeld volgens de PDCA-cyclus (Plan, Do, Control, Act).
- Elke leerling is ingedeeld in een groep binnen de drie onderwijszorgprofielen. Dit houdt in dat de leerling op basis van uitstroomperspectief, leeftijd en leervorderingen in een groep is geplaatst. De aanpak in de drie profielen verschilt van elkaar. Dit betekent dat de leerlingen een bij hun mogelijkheden en ontwikkelingsniveau passend onderwijsaanbod krijgen. In onderwijs-zorgprofiel 1 zal er bijvoorbeeld meer en op een hoger niveau zelfstandig gewerkt worden dan in de onderwijszorgprofiel 3 groepen. In de onderwijszorgprofiel 3 groepen wordt vaker gebruik gemaakt van visualisatie en herhaling. Maar er zijn ook in de onderwijszorgprofiel 1 en 2 groepen leerlingen, die vanwege hun gedragsprobleem en leerbelemmeringen veel visualisatie en herhaling nodig hebben.
 - Binnen de school wordt het pedagogisch-didactisch klimaat zo ingericht dat de school een beschermende factor kan zijn voor de leerlingen. Dit betekent dat de school een omgeving moet zijn waarin structuur en overzicht geboden wordt. Andere belangrijke kenmerken zijn: voorspelbaarheid, veiligheid en gehoord en gezien worden. De school is een sociale oefenplaats waar de leerling groeit door de omgang met leeftijdgenoten, vaardigheden ontwikkelt en zich spiegelt aan de geboden voorbeelden.

Praktische vertaling

- Alle medewerkers zijn zich bewust van hun voorbeeldrol en vertonen dus in alle situaties voorbeeldgedrag.
- Alle medewerkers corrigeren de leerlingen wanneer ze de regels overtreden, ook wanneer de medewerker geen leerkracht van de leerling is. Wanneer een medewerker een conflict heeft met een leerling, geeft hij/zij dit door aan de groepsleerkracht. Samen bepalen ze of de zaak opgelost is, of dat er nog stappen moeten worden genomen.
- De schoolregels zijn:
 - Je doet rustig in de school.
 - Je luistert naar alle meesters en juffen.
 - Je bent voorzichtig met je eigen spullen, de spullen van een ander en die van de school.
 - Je zorgt ervoor dat iedereen zich veilig voelt binnen de school.
 - Je bent vriendelijk en beleefd naar elkaar.
- De regels van de school zijn duidelijk en helder voor de leerlingen en alle andere mensen met wie de school te maken heeft. Vandaar dat de regels goed zichtbaar in de school hangen en vermeld staan in de schoolgids. De regels worden met elke nieuwe leerling en zijn/haar ouders besproken tijdens het intakegesprek. Ook wordt tijdens dit intakegesprek aangegeven wat de mogelijke consequenties zijn wanneer de leerling zich niet aan de schoolregels houdt.
- Alle medewerkers worden door de leerlingen aangesproken met juf of meester en de voornaam.
- De kinderen mogen geen snoep meenemen naar school. Ze nemen brood, fruit en drinken (geen frisdrank) mee.
- In de schoolgids staat dat leerlingen geen waardevolle spullen mee naar school mogen nemen. Wanneer een leerling lang in de taxi of op de fiets zit, mag er in overleg met de ouders een telefoon of mp 3 speler meegenomen worden. Op school geeft de leerling de waardevolle spullen in bewaring bij de leerkracht. Aan het einde van de lesdag neemt hij/zij het weer mee naar huis. De leerkracht houdt de regie over de spullen.
- In de onderbouw is er een vaste 'meeneemdag'. Op deze dag mogen kinderen iets van huis meenemen om mee te spelen of te laten zien. De school adviseert geen waardevolle spullen mee te geven. De leerkracht bepaalt, afhankelijk van het rooster, op welke dag deze meeneemdag is.
- De protocollenmap met regels en afspraken staat op een centrale plaats in de school. De map staat eveneens op de server. In de protocollenmap vind je ondermeer het protocol 'Omgaan met seksueel misbruik' en het protocol 'Schoolverzuim'.
- Van 8.15 uur tot 8.30 uur is er zowel plein- als gangwacht.

Ontwikkeling en wensen

2. Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen op groepsniveau.

Uitgangspunt

- Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen van de leerkracht is gericht op de leerling. De leerkracht zorgt echter ook voor een tweede dimensie van leren: de leerlingen leren van elkaar. De medewerkers dragen zorg voor het inrichten van een positieve leeromgeving waarin de leerlingen van elkaar kunnen leren.

Praktische vertaling

- Elke klas heeft op de schoolregels gebaseerde klassenregels. Deze regels zijn goed te zien in de klas. De klassenregels zijn 'samen' (leeftijdsadequaat) opgesteld en uitgebreid besproken. Ze zijn opgenomen in het groepsplan of beter gezegd: ze komen voort uit het groepsplan.
De regels zijn er om te ondersteunen, niet om te straffen. Het doel van regels is het aanleren van sociale vaardigheden. Wanneer een regel beheerst wordt, wordt dit geregistreerd in het leerlingvolgsysteem en wordt er een nieuwe regel opgenomen in het groepsplan. Er zijn niet meer dan drie regels tegelijk.
Voorbeelden van regels:
 - Wanneer je iets wilt zeggen steek je je vinger op.
 - Je luistert naar degene die aan het woord is.
 - Tijdens instructiemomenten of groepslessen ga je niet naar de wc (kaart op rood).
- Leerlingen spelen alleen buiten de klas onder begeleiding van een medewerker. De leerkracht zorgt dat hij/zij voor aanvang van de les om 8.15 uur in de klas is. De leerlingen lopen direct door naar de klas. Er wordt voor aanvang van de les niet buiten gespeeld.
- Aan het begin van de dag groeten de leerlingen en de leerkracht elkaar. Aan het eind van de dag wordt er tijd genomen om afscheid van elkaar te nemen. Dit gebeurt op een bij de leeftijd en ontwikkeling passend niveau.
- Het verloop van de dag wordt doorgesproken aan de hand van de pictogrammen. Wanneer er in het vaste ritme van de dag verstoringen zijn wordt dit duidelijk uitgelegd. De leerkracht probeert dit niet te ver van te voren aan de groep te vertellen maar ook niet te laat.
- Er is een vast moment voor eten en drinken, waarvoor vaste klassenrituelen gelden. Het eten wordt gezien als een sociaal gebeuren en een leermoment.
- Na het eten is er gelegenheid voor toiletbezoek, tandenpoetsen, handen wassen, etc. Waar nodig wordt dit in goede banen geleid.
- In elke klas hangt een kaart waarop te zien is of het toilet bezet is. Op deze wijze gaat er per groep niet meer dan één leerling naar het toilet.
- De medewerker geeft zelf het goede voorbeeld: op tijd komen, tegen kritiek kunnen, bewust zijn van lichaamstaal.
- De medewerker is niet bang om fouten toe te geven. Zo leren kinderen dat een fout erkennen of excuses aanbieden niet iets is om je voor te schamen.
- De leerkracht heeft argumenten vanuit het onderwijsleerproces waarom hij leerlingen in groepjes of solitair plaatst in de klas. De leerkracht probeert leerlingen met beide vormen om te laten gaan.
- De medewerkers zijn zich bewust van groepsinvloeden. Het corrigeren van kinderen moet soms op individuele basis gebeuren. Laat corrigeren niet als 'voor schut zetten' overkomen.

- Probeer achter het gedrag van de leerling te kijken. Soms is moeilijk gedrag voor een kind 'de beste keus'. Probeer de balans te vinden tussen begrip tonen en grenzen stellen. Vaak is er sprake van onmacht en niet van onwil.
- Er wordt gebruikgemaakt van de pedagogische technieken: actief luisteren, ombuigen en afleiden.
- De leerkracht is 'professioneel boos' en verliest zich niet in emoties. De leerkracht neemt een emotioneel neutrale houding aan.
- De medewerkers tonen de leerlingen dat ze positieve verwachtingen van hen hebben. Ze zoeken nadrukkelijk naar de mogelijkheden en de beschermende factoren. Daarbij zijn ze realistisch. Dit wordt ook besproken met de leerlingen.
- De leerkrachten gebruiken zo weinig mogelijk corrigerende taal en maken veel gebruik van non-verbale communicatie en het stimuleren van leerlingen.
- Veel van de vaardigheden die normaal gesproken 'vanzelf' ontwikkeld worden, moeten expliciet aangeleerd worden. Dit gaat in stappen:
 - aanstekelijk voorbeeld stellen;
 - samendoen;
 - alleen laten doen;
 - gewenning.
 Dus vooral veel doen en oefenen in plaats van er voornamelijk over te praten.
- De medewerkers gebruiken humor om de scherpe kantjes van situaties af te halen en om te relativeren.
- De leerkrachten maken de omgeving uitdagend zowel qua inrichting als qua inhoud van het onderwijs. Hierbij houden ze rekening met de mate van uitdaging: het moet niet te uitdagend worden.

Inhoud en indeling van de klassenmap

Er is een vastgestelde indeling van de klassenmap. Elke leerkracht zorgt ervoor dat bij de start van het schooljaar de klassenmap bijgewerkt en gebruiksklaar is.

Er zijn duidelijke afspraken in geval van ziekte of onverwachte gebeurtenissen. Dit houdt in dat er een calamiteitenrooster is, waarin staat welke leerling waar naartoe gaat en welke taak de leerling gaat uitvoeren. Dit rooster is met de betrokken medewerkers opgesteld. De roosters zitten in de klassenmap en zijn te vinden op de server.

Het handelingsplan

Binnen de school wordt gewerkt met het RENN4 groepsplan en het RENN4 handelingsplan.

- De leerkracht zorgt dat hij/zij een goed overzicht heeft van de niveaus in de groepen, zodat indeling in instructiegroepjes mogelijk is. Er zijn in de klas niet meer dan drie instructiegroepjes. Eventueel wordt er groepsoverstijgend geclusterd zodat er niet teveel instructiegroepjes ontstaan in één klas.
- Elk kind heeft een handelingsplan.
- Getracht wordt om de inhoud van het handelingsplan zoveel mogelijk te vertalen naar de dagelijkse praktijk, dit betekent visueel maken en de doelen verwerken in de dagelijkse leerinhouden. Het streven is dat de leerling eigenaar is van de inhoud van zijn eigen handelingsplan. Dit kan door samen met de leerling een aantal werkdoelen op te stellen en die te visualiseren in de klas. De doelen die gesteld worden voor leergedrag en sociaal-emotionele ontwikkeling evalueert de leerkracht dagelijks. Deze worden, wanneer nodig, vertaald naar nieuwe doelen.

Instructie

Het instructiemodel RENN4 (als bijlage toegevoegd) dient door de leerkrachten als basis voor het lesgeven gebruikt te worden.

- Bij een lesovergang worden de leerlingen voorbereid wanneer dit nodig is: een leerling weet wat er van hem verwacht wordt tijdens de volgende fase in een les of de lesdag.
- Wanneer de instructie begint zorgt de leerkracht dat de leerlingen alert zijn, zodat ze optimaal profiteren van de instructie (warming-up).
- Na de instructie gaat de leerkracht na of de instructie opgepikt is. Eventueel krijgt een klein groepje een verlengde instructie.
- De leerkracht besteedt aandacht aan de motivatie van de kinderen, onder andere door ze voor eigen doelen te laten werken.
- Leerlingen die vóórlopen op de planning kunnen andere leerlingen helpen, wanneer ze hiertoe in staat zijn. Wanneer ze hier nog problemen in ondervinden wordt geprobeerd samenwerken te stimuleren.
- Voor de leerlingen die moeite hebben met de stof hebben is er verdiepingsstof. Voor de leerlingen die vooruit lopen op het niveau is er verrijkingsstof beschikbaar.
- Meer informatie over instructie vind je in de reader.

Er zijn schoolbrede afspraken gemaakt over het zelfstandig werken. Doordat alle leerkrachten hierin hetzelfde handelen is het voor de leerlingen direct duidelijk wat er van ze verwacht wordt.

Ontwikkeling en wensen

3. Het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen op individueel niveau

Uitgangspunt

Het orthopedagogisch handelen van de leerkracht zorgt ervoor dat aan de specifieke onderwijsbehoefte van de leerling wordt voldaan.

Praktische vertaling

- De leerkrachten hanteren beloningssystemen voor zowel de groep als de individuele leerling. De beloningssystemen staan altijd vermeld in de handelingsplannen en worden gebruikt als middel om gedrag mee aan te leren en als evaluatiemiddel.
- De leerkrachten gebruiken 'negeren' waar mogelijk.
- De leerkrachten sturen het kind slechts bij uitzondering uit de groep. Omdat buiten de groep de structuur wegvalt, is het noodzakelijk te zorgen voor een 'time out ruimte' in de klas en voor een plek in een andere groep. Laat het kind altijd weten wat het moet doen tijdens een time out. De leerkracht houdt de regie. Meer informatie over time out is te vinden in de reader.
- Bestrafen moet zinvol zijn en de reden moet uitgelegd worden. Het voeren van een gesprek over het conflict, gebeurt wanneer de gemoederen wat bedaard zijn. De leerkracht gaat na de straf 'naast' het kind staan om samen een oplossing te bepalen. Het kind moet de gevolgen van het 'verkeerde gedrag' dragen. Daarna richt de volwassene zich op herstel van de schade zodat het kind het nog eens kan proberen.
- Bij correctie van gedrag geven medewerkers tegelijkertijd aan wat het gewenste gedrag is.
- De medewerkers zijn zuinig met kritiek. Het effect van kritiek neemt immers af wanneer het vaak gegeven wordt. De medewerkers uiten kritiek individueel en voorkomen publieke afstraffingen.
- Medewerkers keuren het gedrag van het kind af en niet het kind zelf. Er moet voor gezorgd worden dat kinderen hun zelfrespect houden wanneer ze 'toe moeten geven'.
- De medewerkers stellen duidelijke grenzen. Geef concreet aan wat je wél verwacht van de leerling. Stimuleer de eigen verantwoordelijkheid. Ga wanneer het nodig is het conflict aan. Wanneer de grenzen steeds ergens anders liggen is de situatie voor de leerlingen ongestructureerd waardoor ze steeds opnieuw de grenzen opzoeken. De medewerkers stellen altijd grenzen aan onacceptabel, grensoverschrijdend gedrag (zie ook het agressieprotocol). Dit biedt veiligheid en voorspelbaarheid.
- De medewerkers richten zich op het positieve in het kind. Ze maken zoveel mogelijk (reële) complimenten. Ze geven aandacht bij gewenst gedrag.
- De medewerkers begeleiden de leerling bij het zoeken naar een oplossing voor een probleem, waarbij rekening gehouden wordt met de leeftijd van het kind.
- Er wordt niet eindeloos geprobeerd iets aan te leren wat niet gaat lukken. Kijk naar wat het kind wel kan en bied alternatieven.
- De medewerkers zijn zich bewust van de beperkingen van een kind, zowel op het gebied van de schoolse vakken als de sociale vaardigheden. Ze houden rekening met de rijpingsfase van een kind en de grenzen op basis van aanleg en/of handicap.

Ontwikkeling en wensen

4. De medewerkers onderling

Uitgangspunt

De medewerkers kunnen elkaar op basis van wederzijds respect op een aantal zaken aanspreken. Dit kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de houding naar elkaar en naar de kinderen, het nakomen van afspraken, etc. De medewerkers hebben een actief luisterende houding naar elkaar en geven feedback.

Praktische vertaling

Nieuwe collega's

- Een nieuwe college wordt tijdens de eerste maanden op school begeleid volgens het 'Begeleidingsplan nieuwe leerkracht'. Hierbij spelen de teamleider, de inhoudelijk begeleider en een aantal collega-leerkrachten een rol. Zie verder het 'begeleidingsplan nieuwe leerkracht' (Oplis).

Intervisie/ collegiale consultatie

- De leerkracht laat zijn eigen werk in de groep door anderen bekijken en durft kritisch naar zichzelf te kijken.
- Waar mogelijk maken de medewerkers ruimte voor collegiale consultatie. Hierdoor leert men elkaars kwaliteiten kennen en kan hier eerder gebruik van gemaakt worden.
- Waar mogelijk vraagt men elkaar om hulp en advies.
- De medewerkers leren van elkaar door bij elkaar in de groepen te kijken, eventueel aan de hand van een kijkwijzer.
- Intervisie is een vast onderdeel van de overlegstructuur. Eén keer per maand is er een intervisiebijeenkomst van anderhalf uur. Deze bijeenkomsten worden door de intervisiegroep zelf ingevuld. De intern begeleiders coördineren de bijeenkomsten en geven hieraan invulling aan de hand van het 'Begeleid intervisie model'. Voor meer informatie zie de reader.

Communicatie over leerlingen

Tussen de medewerkers vindt regelmatig overdracht van leerlingengegevens plaats. In de beschrijving van het systeem van Zorg en Begeleiding zijn de stappen en handelingen precies omschreven. De communicatie over leerlingen is altijd functioneel. Leerlingen ervaren dat de medewerkers op één lijn zitten en op de hoogte zijn van hoe het met hen gaat. De medewerkers dragen dezelfde boodschap uit; ze hanteren dezelfde regels op dezelfde manier, waardoor leerlingen duidelijke grenzen aangeboden krijgen. Wanneer er voor leerlingen afgeweken wordt van de regels of er specifieke zaken zijn waarmee rekening moet worden gehouden, wordt dit onderling besproken zodat voorkomen wordt dat leerlingen verschillende boodschappen krijgen.

Ontwikkeling en wensen

5. De medewerkers en de schoolleiding

Uitgangspunt

Alle medewerkers handelen vanuit een professionele houding.

De medewerkers weten wat er van ze verwacht wordt; ze hebben een duidelijke taakomschrijving. De directie heeft zicht op de uitvoering van het werk door de medewerkers. In de missie van RENN4 staat dat RENN4 een lerende organisatie wil zijn, gericht op de ontwikkeling van de medewerkers.

Praktische vertaling

Communicatie

Korte lijnen

- Elke ochtend houdt de teamleider een briefing voor alle medewerkers. Dit is een korte uitwisseling van voor die dag belangrijke informatie, zoals ziekte, vervanging, verdeling leerlingen, achtervang en mededelingen. Er vindt tijdens deze bijeenkomst geen discussie plaats.

Beschrijving van de communicatielijnen:

- De informatielijnen lopen via de mail, het postvakje en het informatiebord.
- De medewerker is zelf verantwoordelijk voor het tot zich nemen van de beschikbare informatie. De medewerkers stellen zich regelmatig op de hoogte van ontwikkelingen op beleidsniveau.
- Tienmaal per jaar verschijnt een nieuwsbrief voor het team.
- De teamleider informeert regelmatig naar de gang van zaken in de klas en zorgt dat hij/zij op de hoogte is van wat er speelt. Anderzijds wordt de teamleider door de medewerkers op de hoogte gehouden.

Bereikbaarheid.

Bij afwezigheid is duidelijk wie de verantwoordelijkheid overneemt of waar de verantwoordelijke bereikbaar is.

Vergaderingen

Er bestaan basisteamvergaderingen en teamvergaderingen.

De basisteamvergaderingen worden door de basisteams zelf ingevuld en georganiseerd. Waar nodig en gewenst sluiten de intern begeleider, de gedragsdeskundige of de teamleider aan.

Er is ongeveer één teamvergadering per maand. Deze vergaderingen zijn bestemd voor het hele team. De agendapunten zijn vooraf vastgesteld.

Studiedagen

Ten aanzien van het pedagogisch klimaat plant de directie jaarlijks een aantal studiedagen, welke worden opgenomen in het jaarrooster. Het onderwerp van de studiedagen is gekoppeld aan het schoolplan en het beleidsplan/scholingsplan.

Ontwikkeling en wensen

6. De ouders en de school

Waar ouders genoemd worden kan ook verzorgers bedoeld worden.

Uitgangspunt

De school ziet de ouders als ervaringsdeskundigen. De school en de ouders kunnen van elkaar leren. De school heeft de ouders nodig wanneer ze een passend antwoord wil geven op de specifieke onderwijsbehoefte van de leerling.

Daarnaast is het belangrijk dat de leerling ervaart dat de ouders en de school op één lijn zitten. Dit geeft structuur in zowel de schoolsituatie als de thuissituatie. Het biedt de leerling de gelegenheid om het geleerde vanuit de ene situatie in de andere toe te passen.

Binnen de school bestaat een 'protocol oudercontacten'. In dit protocol staat omschreven hoe de samenwerking en communicatie vorm gegeven wordt. Een samenvatting van dit protocol staat hieronder beschreven. Meer informatie over oudercontacten is te vinden op de server in het protocol oudercontacten.

Praktische vertaling

Vormen van oudercontacten

- *Het kennismakingsgesprek/ intakegesprek*
Voor een nieuwe leerling start het schooljaar met een kennismakingsgesprek. In dit gesprek wordt de hulpvraag met de ouders besproken (de hulpvraag van de ouders wordt opgenomen in het handelingsplan). Tevens worden de werkwijze en de regels van de school besproken. Voordat het door de school opgestelde handelingsplan in gebruik genomen wordt, wordt het door de ouders gelezen en voor akkoord ondertekend (oudere leerlingen ondertekenen het ook zelf). Wanneer ouders niet akkoord gaan, wordt naar een alternatief gezocht. Het handelingsplan staat ruim op tijd op de server, zodat de leerkracht op de hoogte is. Wanneer er bijzondere zaken zijn, die niet in het handelingsplan vermeld staan, dan zorgt de gedragsdeskundige dat deze informatie op tijd bij de leerkracht is. Zie verder 'procedure rondom intake' uit 'Zorg en Begeleiding'.
- *De groepsouderavond*
In de vierde of de vijfde week van het schooljaar vindt de groepsouderavond plaats. Het doel is ouders algemene informatie te geven, zoals wat te doen bij ziekmelding, etc. Daarnaast kunnen de ouders een kijkje nemen in de klas. Ze worden door de leerkracht, en eventueel de onderwijsassistent, geïnformeerd over de gang van zaken in de klas.
- *De kennismakingsmiddag Medisch orthopedagogisch dagverblijf (MOD)*
Voor de ouders van leerlingen van het MOD is er de 'Kennismakingsmiddag van het MOD'. Ouders kunnen kennismaken met het team en geïnformeerd worden over de werkwijze. Deze middag vindt plaats vóór de vierde week van het schooljaar. Het verslag van deze middag wordt bewaard in de klassenmap.
- *Het huisbezoek*
Vóór december wordt er een huisbezoek afgelegd. De leerling kan laten zien waar hij/zij opgroeit. De leerkracht krijgt zo meer zicht op de thuissituatie van de leerling. Van dit bezoek wordt een verslag gemaakt, dat opgenomen wordt in het leerlingendossier.

- *De Handelingsplanbesprekingen*
Het doel van de handelingsplanbesprekingen is het bespreken en evalueren van het handelingsplan van de individuele leerling en de afstemming met de ouders over de begeleiding van de individuele leerling. Door het ondertekenen van het handelingsplan stemmen de ouders in met de werkwijze. De gesprekken vinden plaats in november en in juni. Het gesprek wordt gevoerd door de leerkracht. In sommige gevallen zal een collega of een derde partij (bijvoorbeeld de hulpverlening) aanschuiven. Het door de ouders ondertekende handelingsplan gaat in het dossier. Wanneer ouders niet instemmen met het handelingsplan wordt dit voorgelegd aan de commissie van begeleiding. Zie ook 'het systeem van Zorg en Begeleiding'.
- *Telefonisch contact.*
Eén keer in de zes weken is er telefonisch contact met de ouders. Op deze wijze blijft het contact met de ouders in stand en blijven de ouders op de hoogte van de laatste ontwikkelingen van hun kind op school. De leerkracht onderhoudt dit contact. Een kort verslag van het gesprek komt onder 'oudercontacten' in de klassenmap te staan. Bij ziekte neemt de vervangend leerkracht en anders de intern begeleider of de gedragsdeskundige het contact over. Bij incidenten is er direct telefonisch contact met de ouders.
- *Het contactschrift*
Met sommige ouders wordt afgesproken het functioneren van een leerling, zowel positief als negatief, te beschrijven in het contactschrift. Op deze wijze is de leerkracht/ klassenassistent op de hoogte van de situatie thuis en de ouders van de gebeurtenissen op school.
- In januari/ februari wordt het schoolverlateronderzoek met de betreffende ouders besproken. Uit dit onderzoek komt een advies over het niveau van het voortgezet onderwijs. Daarnaast wordt de keuze van de vervolgschool besproken. Ouders wordt gevraagd het onderzoeksverslag met daarop het advies te ondertekenen wanneer ze akkoord gaan. Wanneer ouders niet instemmen met het advies van de school zal de leerkracht dit inbrengen bij de commissie van begeleiding.

Verder is er met ouders contact wanneer dit nodig is. De leerkracht voert hierin de regie. De leerkracht geeft bij de ouders aan dat de school het van groot belang vindt dat ze op de hoogte is van de ontwikkelingen thuis. Aan ouders uitgelegd op welke momenten contact niet mogelijk is. Er wordt niet over leerlingen gesproken in hun bijzijn. Waar mogelijk wordt met leerlingen samen met ouders gesproken.

Slecht nieuwsgesprekken

Een slechtnieuws gesprek wordt ook als zodanig gevoerd. Wanneer er op school een gesprek gevoerd wordt met ouders, gebeurt dit in een rustige ruimte. Wanneer dit wenselijk is zorgt de leerkracht ervoor dat er een derde persoon bij het gesprek aanwezig is. Het gesprek is vooraf door de medewerkers doorgesproken. Er worden bij dergelijke gesprekken notities van de afspraken gemaakt. Wanneer nodig wordt het gespreksverslag ondertekend door de ouders en vervolgens in het dossier opgenomen (zie ook de reader).

Verslaglegging

Van alle gesprekken met ouders of andere bij de leerling betrokkenen, wordt direct een notitie gemaakt in het logboek/ contactjournaal.

De school maakt een verslag van gesprekken waarin afspraken worden gemaakt of waaruit nieuwe informatie komt. Alle informatie wordt uiteindelijk in het dossier verwerkt. Wanneer dit nodig is wordt het verslag naar de ouders gestuurd.

Ouders worden schriftelijk uitgenodigd voor een gesprek. Waar nodig worden de kopieën verwerkt in het logboek.

Ontwikkeling en wensen

7. De omgeving en de inrichting van de school

Praktische Vertaling

De inrichting van de lokalen

- Elke klas heeft een extra ruimte, afgescheiden door een glazen wand. De klas en de extra ruimte worden standaard en functioneel ingericht. De meubels krijgen een vaste plaats. Elke groep beschikt over een open kast en dichte, afsluitbare kasten.
- Elk voorwerp in de klas heeft een functie in het onderwijsleerproces. Voor de leerlingen is duidelijk wie hiervoor verantwoordelijk is.
- Zowel in de klas als in de bijruimte geldt 'opgeruimd staat netjes'. De leerlingen worden mede verantwoordelijk gemaakt voor het netjes houden van de klas en de omgeving middels een takenlijstje (de klas, de kasten, de vakken van de kinderen, het bureau van de leerkracht, de werkhoeken, etc.).
- Leerkrachten zorgen dat hun persoonlijke spullen, waardevolle spullen, medicatie en persoonlijke informatie van de leerlingen achter slot bewaard wordt. De leerkracht zorgt ervoor dat een eventuele vervanger bij deze spullen kan komen, ook wanneer de leerkracht niet op school is.
- De dichte kasten zijn bestemd voor het werk van de kinderen en het werkmateriaal. De open kasten zijn voor boeken, spelletjes en dergelijke.
- Er worden heldere afspraken gemaakt over hoe een gestructureerde en opgeruimde omgeving eruit ziet.
- De computers:
 - De computers worden niet gebruikt wanneer de leerkracht niet in de groep is.
 - De computers worden gebruikt in het onderwijsleerproces. Het gebruik van de computer is dus functioneel (lessen maken, IT-onderwijs, tekstverwerking, leren samen spelen). Daarnaast kan de computer gebruikt worden in het beloningssysteem.
 - De computers staan zo opgesteld dat de leerkracht kan zien wat de leerling op de computer doet. De leerkracht weet wat de leerling doet op de computer en houdt dit goed in de gaten.
 - Er worden geen activiteiten op de computer gedaan waarin geweld of seks voorkomen, tenzij dit een doel heeft in het onderwijsleerproces.
- In elke klas zijn de schoolregels gevisualiseerd. Eventuele andere regels zijn ook visueel gemaakt, voorin het lokaal bij het bord.
- De dagindeling is visueel gemaakt op het bord voorin het lokaal.
- Gevaarlijke voorwerpen zoals prikpenen en scharen zijn voor leerlingen niet bereikbaar, wanneer ze niet gebruikt worden. Bij gebruik van deze voorwerpen is altijd een leerkracht aanwezig, die ervoor zorgt dat de materialen doelmatig gebruikt worden.
- De leerlingen mogen niet aan de zonwering, verwarming en ramen komen zonder toestemming van een leerkracht.

De inrichting van de school

- Bij de deuren van afdelingen, klassen, werkruimtes en kantoren zijn naambordje bevestigd.
- Jassen en tassen hebben hun vaste plek op de gang.
- Per gang draagt één persoon zorg voor de inrichting. Hij/zij let op de algemene netheid, werk van de kinderen, posters aan de muur, etc. Met elkaar wordt erop gelet dat de algemene ruimtes opgeruimd blijven (er slingeren geen kopjes, jassen, schoenen, etc. rond). Iedereen zorgt ervoor dat hij/zij het goede voorbeeld geeft aan de kinderen.
- Aan de muren in de gangen en de gezamenlijke ruimtes worden werkstukken van leerlingen of posters gehangen. Hiermee wordt een gezellige sfeer gecreëerd. Er wordt op gelet dat de sfeer rust uitstraalt en zoveel mogelijk prikkelarm en gestructureerd is.
- Er worden werkstukken van leerlingen en eventueel foto's tentoongesteld in vitrines, met als doel de leerlingen te motiveren.

Het plein

- Er is een pleinrooster waarop staat welke groep op welk tijdstip naar buiten gaat en op welk plein.
- Waar staat het materiaal voor het plein en wie maken er gebruik van.
- De regels voor op het plein staan vermeld in de klassenmap.

De omgeving

- Zowel in de organisatie als de inrichting houdt de school rekening met mogelijke gevaren in de omgeving, bijvoorbeeld door het plaatsen van hekken. Tevens zijn er regels en afspraken om te voorkomen dat leerlingen in gevaarlijke situaties terechtkomen.
- Bij de inrichting van de naaste omgeving wordt rekening gehouden met het vervoer door taxibusjes. Er gelden afspraken over de rijrichting en het in- en uitstappen. Na schooltijd begeleidt de taxiwacht de leerlingen naar de taxi's.
- Tijdens het vervoer in de taxibusjes ontstaat voor een aantal kinderen een onveilig gevoel. Het is aan de school samen met het taxibedrijf en de ouders om voor de leerlingen de reis zo goed mogelijk te laten verlopen. Daarom zijn er de volgende afspraken:
 - De reis van en naar school is in eerste plaats de verantwoordelijkheid van de ouders. Dit geldt ook voor het reizen in de taxi's.
 - Wanneer de school signalen krijgt over problemen tijdens het reizen van en naar school, worden in eerste instantie de ouders gebeld. De leerkracht overlegt met de ouders wat er moet gebeuren om het probleem te verhelpen.
 - Wanneer dit na twee pogingen niet lukt, wordt het probleem aangegeven bij de commissie van begeleiding.

School en hulpverlening

Vrijwel alle leerlingen hebben te maken met een hulpverlenende instantie. De school probeert goed op de hoogte te zijn van de stappen die de hulpverlening zet. De school tracht de hulpverlenende instanties goed te informeren over de situatie op school. In de communicatie tussen hulpverlening en school is de samenwerking met de ouders van wezenlijk belang. De school blijft het belang van het kind hierin voorop stellen.

Zie verder het *protocol Zorg en Begeleiding*.

De veilige school

Op alle scholen binnen RENN4 wordt het project 'De Veilige school' doorlopen. Het doel hiervan is dat er zowel in de materiële omgeving, als ook op het gebied van omgangsnormen, sfeer en cultuur een situatie is waarin ieder kind zich veilig voelt. Bevindingen uit dit project kunnen in dit hoofdstuk van het handboek bijgehouden worden.

Ontwikkeling en wensen

Onderliggende documenten

- Van Lieshout, 2002, Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Houten/ Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Esther van Efferen-Wiersma, Carine Zwijneneburg, Katja van der Veer, Judith Vos, 2007), Wijzer onderwijs: Autisme VO. CED- groep. Uitgeverij Partners.
- Miriam Baltussen, Arjan Clijsen, Yvonne Leenders, 2003, Leerlingen met autisme in de klas,. Een praktischegids voor leraren en intern begeleiders. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme .
- Doornenbal J., Jonker J., Bijstra J., 2006, Richting en Houvast. Visie goed cluster 4 onderwijs. RENN4
- Van Inzicht tot Uitzicht, verslag werkgroep handelingsplanning (2000) RENN4.

Bijlage 1

Instructiemodel RENN4, toelichting

Doel:

- Ondersteuning bij het geven van een effectieve instructie en een effectieve structuur aan de lessen (Richting en Houvast, pagina 7).
- Ondersteuning bij het inspelen op specifieke onderwijsbehoeften cluster 4.

Aanleiding:

- Richting en Houvast met aandacht voor Leerontwikkeling, Leergedrag en Sociaal-emotionele ontwikkeling.
- Implementatie RENN4 onderwijszorgprofielen SO en VSO.
- Stap 5 van het implementatieplan onderwijszorgprofielen SO en VSO: pedagogisch klimaat en didactisch handelen.
- SO stap 14 en VSO stap 16: implementatie leerlijnen.
- Pi7 Project Schoolontwikkeling: ASS-instructiemodel (afgeleid van het RRASS-model) geschikt voor alle vakgebieden, maar daar waar nodig gespecificeerd en gekoppeld aan de leergebiedoverstijgende leerlijnen.

Ontleend aan:

- Activerend direct instructiemodel. Leenders e.a., 2002.
- Lesmodel Leerlingen met autisme in het VO. Clijsen en Leenders, 2006.
- Instructiemodel Realistisch Rekenonderwijs aan leerlingen met een autisme spectrum stoornis (INSTRASS). Bierdrager e.a., 2005.
- Project Implementatie leerlijnen in het (V)SO. WEC-Raad, 2006/2007/2008.

Toelichting:

Algemeen

1. Het Instructiemodel RENN4 biedt leraren richting en houvast (structuur) bij hun didactisch handelen. De leraren worden geacht in te spelen op de onderwijsbehoeften van hun leerlingen. In het model zijn hiertoe concrete suggesties voor de leerkracht opgenomen. Er is gebruik gemaakt van INSTRASS, dat ontwikkeld is ter ondersteuning bij het leren rekenen aan leerlingen met autisme. INSTRASS biedt nog meer structuur en voorspelbaarheid dan het activerend direct instructiemodel (bekend van de PABO). Bij het uitproberen van INSTRASS is gebleken dat ook de andere leerlingen binnen het cluster 4 onderwijs baat hebben bij het hanteren van het model en het toepassen van het geboden repertoire leraargedrag. Opgemerkt is dat INSTRASS misschien veralgemeniseerd kan worden tot een instructiemodel dat te gebruiken is bij alle lessen op cluster 4 scholen. Dit is nu geprobeerd.
2. De gedragsproblemen (leer- en omgangsgedrag) vormen de kern van de problematiek van cluster 4 leerlingen. Daarom besteden leraren iedere dag veel aandacht aan het verminderen van deze problemen. Om dit systematisch en planmatig aan te pakken zal er voor cluster 4 bij de implementatie van leerlijnen vooral aandacht zijn voor de leergebiedoverstijgende leerlijnen (sociaal-emotionele ontwikkeling en Leren leren). In het concept Instructiemodel RENN4 is geprobeerd het werken aan de (tussen)doelen van de genoemde leergebiedoverstijgende leerlijnen te integreren in de overige, dagelijkse leergebiedspecifieke lessen.
3. Het instructiemodel RENN4 omvat acht fasen. De eerste vier fasen vormen de start van de les. De vijfde en zesde fase zijn de kern en de laatste twee fasen vormen het slot. Naast de kern van de les is specifiek voor cluster 4 van groot belang, dat er nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de start en het slot van de les. Op deze wijze wordt structuur, overzicht en samenhang geboden.

Start

1. Warming up.
2. Lesoverzicht.
3. Ophalen voorkennis.
4. Formulering doelstelling.

Kern

5. Uitleg.
6. Verwerking.
 - 6.1 Begeleide inoefening.
 - 6.2 Zelfstandige verwerking.

Slot

7. Evaluatie.
8. Terug- en vooruitblik.

N.B. Feedback tijdens alle fasen.

Specifiek per lesonderdeel

In RRASS! wordt toegelicht waarom voor een lesonderdeel wordt gekozen en het wat doel van dit lesonderdeel is. In deze toelichting wordt dit niet opnieuw omschreven, maar wordt alleen waar dit nodig is een aanvulling hierop gegeven.

1. Warming up: van belang om over te kunnen schakelen naar een volgende activiteit.
2. Lesoverzicht: als apart onderdeel: wat gaat er komen (voorspelbaarheid).
3. Ophalen voorkennis: samenhang is essentieel; koppeling aan bekende lesstof.
4. Formulering doelstelling: formuleren van expliciete doelstellingen, zowel leergebiedspecifiek als leergebiedoverstijgend. Vaak zullen de doelstellingen voor beide gebieden gelden, soms ligt het accent op één van beide. Kenmerkend voor cluster 4 is het belang van de leerlijnen sociaal-emotionele ontwikkeling en leren leren.
5. Uitleg: Een zorgvuldige – stap voor stap – uitleg heeft een positieve invloed op de verwerking. De uitleg dient afgewisseld te worden met begeleide inoefening. Uitleg is nodig bij zowel de leergebiedspecifieke doelen als de leergebiedoverstijgende doelen.
6. Verwerking: ook voor de leergebiedoverstijgende aspecten is veel aandacht nodig.
 - 6.1 Begeleide inoefening.
 - 6.2 Zelfstandige verwerking.
7. Evaluatie: leergebiedspecifiek en leergebiedoverstijgend.
8. Terug- en vooruitblik: leergebiedspecifiek en leergebiedoverstijgend.

N.B. Feedback tijdens alle fasen.

Ontleend aan:

- Activerend direct instructiemodel. Leenders e.a., 2002.
- Lesmodel Leerlingen met autisme in het VO. Clijsen en Leenders, 2006.
- Instructiemodel Realistisch Rekenonderwijs aan leerlingen met een autisme spectrum stoornis (INSTRASS). Bierdrager e.a., 2005.
- Project Implementatie leerlijnen in het (V)SO. WEC-Raad, 2006/2007/2008.

INSTRUCTIEMODEL RENN4

LESONDERDEEL	DOEL	DE LERAAR	DE LEERLINGEN
1. warming-up	<ul style="list-style-type: none"> ▪ leerlingen op de les richten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brengt korte, passende en pakkende warming-up van laag niveau (bijvoorbeeld in spelvorm) ▪ omschrijft gewenst gedrag ▪ betreft alle leerlingen erbij 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ doen actief mee ▪ laten gewenst gedrag zien
2. lesoverzicht	<ul style="list-style-type: none"> ▪ de leerlingen structuur en dus zekerheid bieden 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ geeft een beknopt lesoverzicht op het bord ▪ stimuleert het aandacht nemen door de individuele leerling ▪ geeft de leerlingen het idee dat ze aankunnen wat op het programma staat 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ luisteren en kijken ▪ doen actief mee
3. ophalen voorkennis	<ul style="list-style-type: none"> ▪ de leerlingen het vertrouwen geven dat ze de nieuwe stof aan zullen kunnen ▪ sneller begrip van nieuwe kennis ▪ integratie van nieuwe kennis met eerder verworven kennis 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ bespreekt voorgaand werk en/of huiswerk in stellende en enkelvoudige zinnen ▪ haalt expliciet voorkennis op door gerichte vragen (of biedt eventueel keuzemogelijkheden) ▪ activeert de leerlingen om na te denken over voorkennis ▪ leidt de discussie strak (houdt het kort) ▪ vat de voorkennis samen (op het bord) ▪ controleert of leerlingen kennis weer paraat hebben 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nemen actief deel aan het gesprek over voorkennis (luisteren, denken, spreken, vragen, antwoorden)
4. formulering doelstelling	<ul style="list-style-type: none"> ▪ leerlingen inzicht geven in wat ze moeten leren, waarom, wanneer en hoe; leergebiedspecifiek (Nederlandse Taal, Rekenen en wiskunde, Engels, Oriëntatie in mens en wereld, Bewegingsonderwijs, Kunstzinnige oriëntatie plus in VSO twee VO-vakken, anders dan hierboven bedoeld) ▪ leerlingen inzicht geven in wat ze moeten leren, waarom, wanneer, en hoe; leergebiedoverstijgend (Sociaal-emotionele ontwikkeling, Leren leren) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ geeft aan wat er geleerd moet worden (op het bord) ▪ koppelt dit aan de voorkennis ▪ geeft aan waarom het geleerd moet worden (het doel, het belang ervan in welke situatie) ▪ geeft aan in hoeverre het doel reeds is bereikt ▪ vertelt wanneer het geleerd moet worden ▪ meldt de manier waarop het geleerd wordt (maakt eventueel gebruik van pictogrammen) ▪ formuleert bovenstaande in motiverende, positieve bewoordingen ▪ stelt beloning in het vooruitzicht ▪ NB het hierboven beschreven repertoire aan leerkrachtgedrag voor leergebiedspecifieke doelen geldt ook bij het formuleren van leergebiedoverstijgende doelen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ doen actief mee ▪ laten gewenst gedrag zien
5. uitleg	<ul style="list-style-type: none"> ▪ leerlingen kennis laten maken met nieuwe lesstof en nieuwe oplossingsstrategieën 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brengt samenhang aan tussen oude en nieuwe kennis en vaardigheden ▪ geeft korte, eenduidige instructies ▪ geeft voorbeelden, illustraties, demonstraties (visuele 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nemen deel aan gesprek (actief luisteren, denken, spreken, vragen) ▪ bedenken voorbeelden ▪ bedenken en gebruiken van

		ondersteuning) <ul style="list-style-type: none"> ▪ laat leerlingen voorbeelden bedenken ▪ stimuleert gebruik van eigen strategieën door de leerlingen ▪ stimuleert reflectie op eigen strategieën ▪ stimuleert gebruik van gewenste strategieën ▪ visualiseert en ordent de mogelijke strategieën ▪ construeert stappenplannen samen met leerlingen ▪ geeft voldoende denktijd ▪ wisselt af met begeleide inoefening ▪ formuleert wenselijk gedrag van individuele leerlingen 	strategieën construeren stappenplannen laten gewenst gedrag zien
6. verwerking (keuze) stap 1: begeleide inoefening	<ul style="list-style-type: none"> ▪ leerlingen kennis laten maken met de lesstof ▪ zelfvertrouwen van leerlingen vergroten ▪ denkfouten en gebrek aan inzicht opsporen en corrigeren 	6.1 <ul style="list-style-type: none"> ▪ geeft korte, duidelijke, stapsgewijze opdrachten ▪ stelt vragen ▪ vraagt leerlingen hoe ze aan het antwoord gekomen zijn ▪ geeft feedback voordat denkfouten inslijpen ▪ corrigeert denkfouten en gebrek aan inzicht ▪ stimuleert leerlingen zelf op zoek te gaan naar oplossingen ▪ geeft feedback op sociaal gedrag en leren leren ▪ gebruikt materialen en stappenplannen ▪ laat leerlingen in tweetallen of groepjes oefenen ▪ wisselt af met uitleg ▪ geeft extra individuele instructie ▪ vermindert geleidelijk ondersteuning 	6-1 <ul style="list-style-type: none"> ▪ oefenen onder begeleiding ▪ oefenen in kleine groepjes ▪ maken gebruik van materialen en stappenplannen ▪ zoeken zelf naar oplossingen ▪ verwoorden eigen oplossingen
stap 2: zelfstandige verwerking	<ul style="list-style-type: none"> ▪ beheersen van de lesstof ▪ zelfstandig leren toepassen van de lesstof 	6.2 <ul style="list-style-type: none"> ▪ geeft leerlingen duidelijkheid over de wijze van uitvoering van de taak ▪ vertelt leerlingen in hoeveel tijd ze de taak moeten doen ▪ vertelt leerlingen dat hun werk nagekeken wordt ▪ stelt een beloning in het vooruitzicht ▪ zorgt dat leerlingen onmiddellijk (kunnen) beginnen ▪ stimuleert leerlingen zelf op zoek te gaan naar oplossingen ▪ moedigt gebruik van materialen en stappenplannen aan ▪ biedt goede leerlingen extra verwerkingsstof ▪ geeft zwakke leerlingen extra instructie ▪ loopt door de klas ▪ spoort aan en moedigt aan ▪ beantwoordt vragen 	6-2 <ul style="list-style-type: none"> ▪ werken zonder directe begeleiding ▪ werken individueel of in kleine groepjes ▪ zoeken zelf naar oplossingen ▪ maken gebruik van materialen en stappenplannen ▪ vragen eerst aan medeleerling, indien nodig aan leerkracht

<p>7. evaluatie</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ reflectie op: <ul style="list-style-type: none"> - leerproces - leerdoelen (leergebiedspecifiek en -overstijgend) ▪ gericht op bijstelling daarvan 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gaat na of de leerlingen begrepen hebben, leergebiedspecifiek: <ul style="list-style-type: none"> - wat ze geleerd hebben - waarom ze het geleerd hebben - hoe ze dat geleerd hebben - wat goed ging - wat nog moeilijk is ▪ gaat na of de leerlingen begrepen hebben, leergebiedoverstijgend: <ul style="list-style-type: none"> - wat ze geleerd hebben - waarom ze het geleerd hebben - hoe ze dat geleerd hebben - wat goed ging - wat nog moeilijk is ▪ overlegt met de leerlingen wat de leerlingen de volgende keer anders gaan doen ▪ brengt de evaluatie onder in visueel schema 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brengen onder woorden wat wel en wat niet goed ging ▪ brengen onder woorden wat de volgende keer anders moet worden beloond
<p>8. terug- en vooruitblik</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ vergroten van het overzicht van de leerlingen over de leerstof 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ plaatst les in context van lessenreeks ▪ geeft aan waar de volgende les over zal gaan ▪ legt dit vast op het bord ▪ geeft eventueel huiswerk op, schrijft het op het bord en licht het toe 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ denken mee ▪ proberen te onthouden wat de leerkracht zegt ▪ schrijven, indien van toepassing, huiswerk in agenda

NB. Het geven van **feedback** is in alle fasen aan de orde.